

DREPTUL SUBIECTIV- ÎNTRE UZ ȘI ABUZ DE DREPT

POJAR Daniela, magistru în drept, drd., lect. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

În articolul ce urmează s-a încercat a se evidenția faptul că dreptul subiectiv se profilează în același timp ca un fundament pentru a pretinde altor titulari a careva drepturi subiective un anumit comportament, precum și ca o limitare a exercitării de către titularul său, iar utilizarea drepturilor subiective contrar principiilor de exercitare dă naștere unui fenomen denumit abuz de drept.

Cuvinte cheie: abuz de drept, raport juridic de muncă, dreptul obiectiv, dreptul subiectiv, bună-credință .

Pornind de la ideea că dreptul subiectiv este ceva diferit de norma pozitivă, gândirea juridică a fost preocupată în permanență să ofere o definiție a acestuia, să determine trăsăturile și natura juridică ale acestuia, elemente care îl diferențiază de dreptul pozitiv. Savantul român Gheorghe Mihai, în cel de-al patrulea volum al „Fundamentelor dreptului”, „cu perseverența adevăratului și devotatului artizan”, cercetînd dreptul subiectiv în raport cu cel obiectiv, puncta că „Înțelegerea lumii complicate a dreptului este condiționată de cunoașterea rostului său în raport cu orizontul valorilor, fără de care normele juridice ar adăsta într-un formalism calculatorul neuman. Or, formalismului de acest gen îi este aproape imposibil să dezvăluie omenitatea dreptului, atît a celui obiectiv, cît și a dreptului subiectiv” [1]. Același autor consideră că dreptul obiectiv apare ca subansamblul dreptului pozitiv format din normele juridice , în același timp nelimitînd dreptul obiectiv doar la legislație, circumscriindu-i acestuia și cutuma și jurisprudența, în acele sisteme de drept unde acestea sînt considerate astfel. Referitor la explicarea noțiunii drept obiectiv, reputatul jurist român Ion Deleanu afirma următoarele: „Adjectivarea termenului drept, prin asocierea cuvîntului obiectiv, nu simplifică, ci chiar complică înțelegerea noțiunii. Termenul obiectiv are și el varii semnificații, decurgînd din modurile raportării subiectului la obiect (sens ontologic, gnoseologic, psihologic etc.). Dreptul nu este o obiectivitate în sine. Ele reprezintă esența obiectivată a intereselor agregate aparținînd unor grupuri sociale sau întregii colectivități. În sens larg vorbind, legea socială, care implică și necesitatea reglării comportamentale, deși obiectivă, este produsul activității oamenilor și acționează numai prin intermediul lor. Voluntas facit legem” [2]. În continuare sus-numitul afirmă: „Dreptul în sens ontologic, nu are un caracter obiectiv, însă are un asemenea caracter ca sistem de valori, care o dată create prin voința indivizilor și exprimînd interesele acestora, reflectă suma calitativă a acestor interese, dobîndind o relativă independență față de ele” [2]. Este evident că dreptul obiectiv participă alături de cel subiectiv la formarea și reformarea dreptului, cît și la conținutul acestuia, iar dreptul pozitiv poate fi analizat atît prin prisma dimensiunii obiective a acestuia, cît și prin prisma dimensiunii subiective acestuia, or: după cum bine afirma Ion Deleanu: „, ab origine, drepturile și îndatoririle sînt obiective. Ele sînt resubiectivate prin distribuirea lor unor subiecți determinați. Pe de altă parte, întrucît există drepturi și îndatoriri subiective care izvorăsc direct din normele juridice, fără a mai fi necesară existența unui raport determinat, se pare că nu este de esența drepturilor și îndatoririlor subiective ca ele să ia naștere dintr-un raport juridic concret” [2]. Altfel spus, principiile dreptului sînt determinate de cele două elemente și-i conferă dreptului pozitiv specificul.

Evident, drepturile subiective sînt legate organic de dreptul obiectiv, căci drepturile subiective nu există fără a fi prevăzute în norme juridice, dar și existența dreptului obiectiv ar rămîne fără sens, dacă prescripțiile normelor sale nu s-ar realiza prin drepturi subiective, în relații interumane. Prin urmare, drept obiectiv și drept subiectiv ca noțiuni fundamentale de drept, nu numai că nu sunt antinomice, dar se condiționează reciproc adică: drepturilor subiective le corespund, în plan normativ, drepturi obiective [2].

La fel și Mircea Djuvara insistă asupra faptului că dreptul subiectiv nu ar putea exista fără cel obiectiv și nici invers și că problema priorității uneia dintre ele este artificială, iar unghiul din care privim este hotărător în răspunsul pe care-l vom elabora. Dacă fundamentăm analiza din perspectiva generalizării, fără îndoială că dreptul obiectiv ar fi generator de drepturi subiective, actele juridice fiind izvorul drepturilor persoanelor. Dacă însă ne referim la punctul de vedere al individului, situația se schimbă, pentru acesta dreptul său se manifestă și se exercită în viața concretă – în unele cazuri – chiar independent de norma juridică.

Reputatul jurist Ion Deleanu, în efortul său de a oferi o definiție drepturilor subiective, pornește de la definiția situației juridice, ca fiind totalitatea drepturilor și obligațiilor pe care le are orice cetățean, potrivit legii [2], consideră că ar fi preferabil să definim noțiunea de drept obiectiv, ci pe cea de situații juridice obiective, noțiune care desemnează ansamblul normelor juridice care alcătuiesc dreptul, norme prin care sunt reglementate drepturile și îndatoririle. În această ordine de idei, drepturile subiective ar deveni situații juridice subiective, ce ar însemna drepturile și îndatoririle concretizate pe seama unor subiecți de drept. S-ar realiza astfel – afirmă autorul – o viziune de ansamblu integratoare asupra operei de creare și aplicare a dreptului [2].

Legiuitorul din Republica Moldova nu oferă o definiție acestei instituții, doar se face o referire la această noțiune, la art. 198 din Codul civil, unde se oferă noțiunea actului de conservare, care semnifică un act prin care se urmărește preîntâmpinarea pierderii unui drept subiectiv civil.

În opinia lui Ion Deleanu, dreptul subiectiv ar fi prerogativa conferită de lege în temeiul căreia titularul dreptului (de ex. dreptul la muncă) poate sau trebuie să desfășoare o anumită conduită ori să ceară altora desfășurarea unei conduite adecvate dreptului său (de ex. la muncă), sub sancțiunea recunoscută de lege, în scopul valorificării unui interes personal, direct, născut și actual, legitim și juridic protejat, în acord cu interesul obștesc și cu normele de conviețuire socială [2].

Ne raliem acestei definiții, precum și opiniei aceluiaș autor că dreptul subiectiv desemnează o facultate juridică individuală a unei persoane față de o altă persoană [2], o prerogativă care are drept fundament norma juridică, derivă din ea și aparține subiectului de drept determinat. Persoana este conform art. 17 Codul civil al RM titular de drepturi și obligații civile. Momentul nașterii dreptului subiectiv îl reprezintă existența capacității juridice – premisa acestuia consacrată în dreptul obiectiv. Capacitatea juridică, în cele două forme ale sale, semnifică, pe de o parte, aptitudinea persoanei de a avea drepturi și obligații (capacitatea de folosință), iar, pe de altă parte, aptitudinea persoanei de a dobîndi prin fapta proprie și de a exercita drepturi civile, de a-și asuma personal obligații civile și de a le executa (capacitatea de exercițiu). Această definiție a capacității juridice conturează ideea titularului de drepturi și obligații subiective, adică a subiectului de drept. Dreptul subiectiv – ca prerogativă – poate fi sau nu propriu unui anume subiect de drept, în măsura în care acesta posedă capacitatea juridică de a avea sau nu un anumit atribut. În acest sens, dreptul obiectiv, prin mijlocirea normelor de dreptul muncii, conturează cadrul juridic pentru posibilitatea persoanei fizice să capete statutul de angajat, cu posibilitatea de a a încheia contracte individuale de muncă. În același timp, art. 46, alin (7) din Codul muncii al Republicii Moldova statuează că acest drept subiectiv poate fi exercitat doar de persoana cu capacitate deplină de exercițiu.

Subiectul de drept poate fi atât persoana fizică, cât și persoana juridică. Nu există limitări generale pentru anumite categorii de persoane fizice sau juridice de a avea drepturi subiective, cu anumite excepții instituite de lege. Spre exemplu, Legea nr. 275 din 10.11.1994 cu privire la statutului juridic al cetățenilor străini și al apatrizilor în Republica Moldova, restricționează dreptul cetățenilor străini și a apatrizilor de a alege și de a fi ales în organe legislative, executive și în alte organe eligibile, și nici de a participa la sufragiu universal, precum să fie membri de partide și de alte organizații social-politice. Aceeași situație poate fi regăsită și în cazul persoanelor juridice, acestea beneficiind de o gamă largă de drepturi subiective, iar diferența se circumscrie în principiul specialității capacității de folosință a persoanei juridice, reglementat la art. 60 al Codului civil al RM. Spre exemplu

Încît, dreptul subiectiv apare ca un avantaj privind valorificarea sau apărarea unui interes propriu, avantaj creat sau recunoscut prin normele juridice în vigoare, pe care subiectul de drept îl deduce și îl valorifică, așadar, dreptul subiectiv presupune un interes. Acest adevăr este consacrat în mod formal în diferite ramuri de drept. Astfel, procedura civilă consacră principiul potrivit căruia nu există acțiune fără interes. Prima condiție ca cineva să intenteze o acțiune este să aibă un interes, lipsa acestuia avînd drept consecință respingerea acțiunii. Dreptul civil consacră, la rîndul său, principiul potrivit căruia nu există convenție valabilă fără niciun interes [3]. Dar nu orice interes constituie un drept, ci doar acel protejat de lege, al cărui subiect de drept are mijloace legale de a se adresa instanței pentru a-și valorifica și realiza dreptul.

Dacă legea este cea care dă legitimitate și legalitate interesului, se pune problema dacă legiuitorul – obligat să facă legi corespunzătoare unei societăți organizate - înțelege obligația ce cade în sarcina lui ca avînd undeva, la celălalt capăt al raportului juridic, corespondentul unui drept de a i se pretinde legile cele mai bune.

Dacă vom considera puterea legiuitoare ca o însărcinare, ca o misiune, ca o datorie a legiuitorului înseamnă că în sarcina lui cade o obligație [3].

Într-o opinie, cele două noțiuni, aceea de drept subiectiv și aceea de competență sînt subsumate așa numitei „puteri de drept”. Afît dreptul subiectiv, prerogativă ce privește dispoziția asupra unei valori, cît și competența, prerogativă ce privește exercitarea unei funcții sau puteri, sînt puteri de drept.

Titularul dreptului subiectiv obține, în virtutea acestui drept anumite competențe, puteri și prerogative, care nu au un caracter absolut, în sensul că titularul dreptului trebuie să își exercite dreptul, precum și să își execute obligațiile ce-i revin cu bună-credință, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică și cu bunele moravuri. Această normă este consfințită la art. 9, alin. 1 Codul civil al RM. La fel, și legea fundamentală a țării – Constituția Republicii Moldova instituie la art. 55 principiile de exercitare ale drepturilor subiective: „Orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora.” Din cele expuse se desprind următoarele principii de exercitare ale drepturilor subiective.

a) Exerțitarea dreptului subiectiv de către titularul său trebuie să se realizeze conform unui scop licit, indiferent de natura dreptului.

Art.1 din Codul civil al RM reglementează principiul exercitării libere a drepturilor civile, stabilind că legislația civilă este întemeiată pe recunoașterea egalității participanților la raporturile reglementate de ea, inviolabilității proprietății, libertății contractuale, inadmisibilității imixtiunii în afacerile private, necesității de realizare liberă a drepturilor civile, de garantare a restabilirii persoanei în drepturile în care a fost lezată și de apărare judiciară a lor. Acest principiu garantează persoanelor fizice și juridice posibilitatea de a-și exercita drepturile civile în modul și în condițiile care corespund cel mai bine intereselor acestora. În același timp trebuie de avut în vedere că nu există o libertate absolută de exercitarea a drepturilor civile. În acest sens, Gheorghe Mihai afirma că „exercitarea oricărui drept subiectiv, al oricărei persoane - indiferent de ramura de drept pozitiv – nu este permisă decît pe direcția realizării scopului admis de legea în vigoare și de celelalte reguli de conviețuire. Recunoașterea și ocrotirea exercitării dreptului subiectiv de către titularul său sunt justificate numai raportate la o anumită finalitate, concordantă cu interesele generale specificate de legiuitor.”

Este indubitabil că fiecare titular al careva drept subiectiv urmărește, prin exercițiul acestuia, un interes personal (de ex. fiecare cetățean al Republicii Moldova are dreptul la muncă liber aleasă sau acceptată, dreptul dispunerii de capacitățile sale de muncă, dreptul alegerii profesiei și ocupației), dar acest interes trebuie să fie direct, actual, legitim și să beneficieze de protecție juridică, fiind în acord cu interesul general și cu normele de conviețuire socială.

Salariatul, conform definiției legale, enunțate la art. 1 din Codul muncii al RM este persoana fizică (bărbat sau femeie), care prestează o muncă conform unei anumite specialități, calificări sau într-o anumită funcție, în schimbul unui salariu, în baza unui contract individual de muncă. Drepturile subiective ale salariatului (la încheierea și, implicit la modificarea și desfacerea contractului individual de muncă; la muncă, conform clauzelor contractului individual de muncă; la achitarea integrală și la timp a salariului, corespunzător calificării salariatului și în raport cu sarcinile de muncă realizate) vizează realizarea unui interes personal al individului: angajarea în câmpul muncii pentru a realiza câștiguri salariale, care îi vor permite să ducă un mod de viață decent. Însă exercitarea acestor drepturi subiective înșiruite mai sus trebuie să satisfacă doar un interes absolut licit: direct, actual, legitim, juridic protejat, în acord cu interesul general și cu normele de conviețuire socială. Per a contrario, în situația dezacordului cu interesul general și cu normele de conviețuire socială, exercitarea acestor drepturi ar fi prohibită, după cum a stabilit și legiuitorul autohton la art. 46, alin. (8) din Codul muncii al RM – este interzisă încheierea unui contract individual de muncă în scopul prestării unei munci sau a unei activități ilicite ori imorale. În acest caz, litera legii reiterează existența unui interes licit: direct, actual, legitim, juridic protejat, în acord cu interesul general și cu normele de conviețuire socială.

b) Exerțitarea dreptului subiectiv de către titularul său are loc cu respectarea legii, ordinii publice și moralei.

Un drept protejat este acela care nu contravine ordinii publice și moralei, acel care nu este parte a unui raport juridic contrar legii. Explicarea acestui principiu întâmpină anumite dificultăți, datorită faptului că implică o multitudine de teorii și argumente. Care este conexiunea între ordinea juridică, ordinea socială și morala? Răspunsul este unul simplu: ordinea juridică și morala reprezintă piatra de fundament a ordinii sociale.

Normele de morală sunt mecanisme care trasează un anumit comportament tipic unei anumite societăți într-o anumită perioadă, iar normele juridice codifică acest comportament, îmbinând armonios interesele individuale cu cele generale ale întregii societăți. Această legătură indisolubilă între lege, ordinea publică și morală este accentuată de norma introdusă de legiuitorul autohton la alin. (3) al art. 207 din Codul civil al RM și la alin. (2) al art. 220 din Codul civil al RM. Acest principiu își găsește aplicabilitatea și în alte norme ale Codului civil al RM (art. 66 alin.4, art. 87 alin. 1 lit. (d), art. 110 alin.2 lit. (b), art. 512 alin. 3, art. 1332)

c) Exercițarea cu bună-credință a drepturilor subiective.

Norma cuprinsă la art. 55 din Constituția Republicii Moldova obligă cetățenii țării să-și exercite drepturile și libertățile fundamentale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora. Art. 9, alin. 1 C. civ. al RM, care stabilește, că persoanele fizice și juridice participante la rapoartele juridice civile trebuie să își exercite obligațiile cu bună-credință, care se prezumă pînă la proba contrarie. Buna-credință este o condiție sine qua non atît pentru exercitarea unui drept de către titularul acestuia, cît și pentru îndeplinirea unei obligații, fie că ne referim la o persoană fizică sau la una juridică. Buna-credință se prezumă pînă la proba contrară.

Enunțarea acestor principii argumentează ideea că dreptul subiectiv se profilează în același timp ca un fundament pentru a pretinde altor titulari a careva drepturi subiective un anumit comportament, precum și ca o limitare a exercitării de către titularul său.

Abaterea dreptului de la rațiunea sa intrinsecă, exprimată în scopul pentru care el a fost recunoscut și garantat, ori, altfel spus, „întrebuințarea” dreptului în cu totul alte scopuri decît cele avute în vedere prin norma juridică ce-i stă la bază – scopuri considerate ca fiind incompatibile cu interesul obștesc și exigențele normelor de conviețuire socială – reprezintă nu uzul, ci abuzul de drept, trecerea exercițiului dreptului de la normal la anormal, scoaterea de sub protecția juridică și expunerea sa sancționării. Este fenomenul desemnat prin conceptul abuz de drept [8].

Deturnarea dreptului de la rațiunea sa intrinsecă, exprimată în scopul pentru care el a fost recunoscut și garantat, ori, altfel spus, utilizarea dreptului în alte scopuri decât cele avute în vedere prin norma juridică ce îl întemeiază – scopuri considerate ca fiind incompatibile cu interesul obștesc și exigențele normelor de conviețuire socială – reprezintă nu uzul, ci abuzul de drept, trecerea exercițiului dreptului de la normal la anormal, scoaterea de sub protecția juridică și expunerea sa sancționării. Este fenomenul desemnat prin conceptul abuz de drept [8].

Fenomenul desemnat astfel, prin acest concept, nu rezidă însă în existența abuzivă a dreptului – dreptul în sine neputînd fi abuziv – ci în exercitarea sau neexercitarea lui abuzivă, în deturnarea dreptului de la finalitatea socială și economică pentru care el a fost constituit și garantat, cauzându-se astfel un prejudiciu material sau/și moral ori putîndu-se cauza un astfel de prejudiciu. Abuz de drept există indiferent de natura dreptului subiectiv determinat. Remarcăm că dacă dreptul subiectiv este de natură civilă, atunci titularul său are temeiul juridic civil să ceară altora o conduită de natură civilă și să-și măsoare propria conduită civilă: dar dacă dreptul său subiectiv este de altă natură nu poate avea temei să ceară altora o conduită civilă, ci conduita corespunzătoare naturii dreptului său subiectiv [9].

BIBLIOGRAFIE

1. Deleanu, I. Drepturile subiective și abuzul de drept. Editura Dacia, Cluj Napoca, 1998.
2. Ghimpu, S.; Ștefănescu, I. Tr.; Beligrădeanu, Ș.; Mohanu, GH. Dreptul Muncii. Tratat, Vol. II, București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978.
3. Mazilu, D., Teoria generală a dreptului, Editura Lumina Lex, București 2004.
4. Gh. Mihai, Fundamentele dreptului. Dreptul subiectiv. Izvoare ale drepturilor subiective, Vol.IV, Ed. All Beck, București, 2005.
5. Pribac, V. Abuzul de drept și contractele de muncă. Ed: Wolters Kluwer, 2007.